

היהודי בין זכירה לשיכחה - עם ספרו של דן בן-אמוץ, "לזכור ולשכוח"

— מאת גיטה אבינור —

דן בן-אמוץ, שעשה לעצמו שם כהומוריסטן, הפתיע את קהל הכותבים והקוראים בספר רציני בהחלט, הלוא הוא, "לזכור ולשכוח" (הוצאה עמיסק), "לזכור ולשכוח" אינו ספר אוטוביוגרפי, אך יש בו, ללא ספק, פרובלמטיקה המטרידה את המחבר באופן אישי ושהוא מחפש לה פתרון.

נושא השואה, והנושא של ישראל לית המבקשים איכשהו, "להסדר" עם נטל העבר, כבר הוליד ספרים רבים בספרותנו, וכבר נכתב הן על הצבר, יליד הארץ, הנפנש פנים אל פנים עם משמעות השואה ועם שרידי הניצולים — כך, למשל, בספרו של הגנר ברטוב, "מצעי בגרות". כמו כן נכתב על העימות הממודש עם העבר של ילידי גרמניה, אשר ניצל בעוד מועד והוא חוזר מישראל ל"גרמניה כדי לישב את החשבונות עם העבר — כך, למשל, בספרו של יהודה עמיחי, "לא מעכשיו לא מכאן" ובתוספת של אותו סופר, "פעמונים ורכבות"; מגיני רק שלוש מתוך רשימת ארוכה של יצירות של סופרים שונים, (אני לא מתייחסת כאן לספרים על השואה עצמה, כי אם לספרים המתארים את לבטיהם של אנשים שלא חזו את השואה מבשר).

ספרו של דן בן-אמוץ מספר על ישראלי, יליד גרמניה, שחווה לגרמניה על מנת לתבוע פיצויים ועל מנת להתחזקת על עקבות העבר, שם הספר הוא, לכאורה, ספר דוכי סאלי: לזכור ולשכוח. וכי כיצד אפשר גם לזכור וגם לשכוח בעת ורביעה אחת? ברוד שהסתירה שבשם טכונגה, אורי, גיבור הספר, נקלע כל הוקן במערבולת רגשות סותרים, וקשה לו לזכור את הוריו הנכונה, שבה עליו לצעוד, אגב, בבחירת ה"נוחרת הושפע דן בן-אמוץ על דרך הניגוד מן הכותרת של ספר אחר, "לסלוח, אך לא לשכוח", ספר זה של סילביה סלוויץ, סקאנדינאבית שנכלאה במחנה ברוונסבריק ובהם המלחמה כחבה את זכרונה היה.

אורי לם מבקש לזכור ולשכוח גם יחד, והוא אינו מבקש לסלוח כלל. יש שהשכחה נראית לו כשחרור מנטל העבר והזכרונות, ויש שהוא רואה לו לחובה לזכור הכל, לזכור אפילו דברים שלא הוא עצמו עבר אותם, אלא שאר בני משפחתו שלא ניצלו — אביו, אמו, אחותו ואחיו, אגב, דמויות האם והאחות "מטושט" שות מאוד, רק לאב ולאח נודעת משמעות, יש לו לאורי ההרגשה שאין מחשבותיו כפופות לרצונו, ו"אין הוא מסוגל לשכוח — או לזכור — סתם כך, לפי החלטה, כשהוא

מבקש להשחרר מן העבר, להנחק מכבלי הזיכרון — דווקא אז צמים ועולים כל הזכרונות, זכרונות של ממש וזכרונות שאינם זכרונות שלו כי אם דמויות, מבוססים על איני פורמציה שבידו, על גורל הקרוב נות, ואילו כשאורי מבקש בכל מאור לזכור להם לגרמנים את עוונתם, טוב הוא מוצא כי אין מחשבותיו

דן בן-אמוץ

ענות לו וכי הוא נחל בגרמנים אחרים ובגרמניה אחרת.

שינוי שם

רצון השכחה של אורי הוא מורכב למדי, הוא כולל לא רק את חטאי הגאצים ואת אכזבן משפחתו, הילד הקטן המגיע למוסד בארצות הברית, הירש למפל, מבקש מאוד לשכוח את עובדת היותו פליט קטן ומיותר, כשהוא כתבגור ועומד על דעתו, הוא משנה את שמו מהירש לצבי, ולאחר שגם שם זה אינו משביע את רצונו — לאורי, את למפל הוא מקצר ללם, את החטונות המשפחתיים היות המעטות שנשתוירו בידיו, הוא שורף, (אגב, קצת מוזר ששמו של הילד היה הירש, אביו, בראנקפורט, נקרא היה ד"ר אריד למפל; אחיו נקרא מארטין; במשפחה יהודית מ" בין בעלי המקצועות החפשיים בגרמניה לא היה נהוג לקרוא לילד בשם הירש, אלא היינריך, הרמן וכדומה). זאת אומרת, רצון השכחה של אורי כולל לעיתים את הרוצחים ואת ה"קורבנות כאחד.

בתחילה, מהסס אורי אם אכן מעשה רצוי הוא לתבוע פיצויים מן הגרמנים, הוא מגיע לאירופה טעון מטען רגשי מסוכסך, נסיגותיו הראשונים באיטליה, התחנות שבדרך, ובגרמניה, צופנים בחובם הפתעות, יש עמו כדי שינוי דעות, פקיד המכס האיטלקי נטפל אליו וזמעביל אותו ואת מטענו בדיקה מדוקדקת ומשפילה, אורי נעלב וסבור שרוצים

להשפילו כיהודי, והוא אף אומר זאת למקור, אחר כך מתברר, כי דוור קא שלושה לצים ישראליים שנשעו עמו באניה הם שהתנדחו על חש"בונו, ורמזו להנהלת המכס כי ב"מטענו של אורי לא הכל כשורה, ברבכת לגרמניה נתקל אורי בפעם הראשונה בגרמנים, (בפעם הראשונה לאחר שעיב את גרמניה כילד קטן), הוא סולד להתנהגותם, מדיבורם ה"גרמני; הוא רואה אותם בעיני רוחו כמלאים כל מיני חפסידים גאלחים בזמן הרייך, לקראת סוף הנסיעה מסתבר לו, מהערה, שאלה הם דוור קא — יהודים, יש עוד מקרים לא מעטים מסוג זה במהלך הסיפור, מק"רים מוזרים שלא חמיר הם משכני עים, כוונתי לומר: וודאי שנכון הוא, שלא חמיר ורושם הראשון, השטחי, הוא הנכון; אלא שיש כאן מידה יתרה של מקריות מכוונת.

הפתרון — מכרה

אורי זוכה למצוא פתרון ותשובה ללבטיו ולבעיותיו, שם הפתרון הוא ברברה, נערה גרמניה, ברברה נע"שת לאהובתו ואחר כך לאשתו, יחד עמה הוא משתקע בירושלים, לאחר סיום צנייתו בגרמניה, ושם נולד בנם של השנים, שירום של אורי ושל ברברה מסופר תוד הבנה פסי"כולוגית, והיחסים שביניהם מתוארים במידה של כנות ו"פירוט שבדרך כלל אינם מצויים בספרות העברית המגלה כרגיל צניעות בשטח זה, אין להסיק טכאן, שהעקוב היה מיד למישור, יש לו לאורי פסקוקים ביחס לנוכחות המעשה אשר אותו הוא עושה, יש חיכוכים ואי הבנות, אבל בסופו של דבר ברברה, כאי שיותה הנדירה, משכנעת את אורי שקיימת גם גרמניה אחרת, ושאנשים טובים ואנשים רעים אי אפשר להג"דיר על פי השתייכות ללאום.

אורי, המספר את סיפורו בגוף ראשון, מתואר היטב, על מעלותיו ועל חסרונותיו, שאינם מועטים כלל וכלל, ועומת זאת, ברברה היא כל כך נבונה, תרבותית, נאה, סלחנית ובעלת אופי יציב, עד שנדמה שאורי בסיפורו מגזים קצת במעלותיה ו"בטוב טעמה, כנגד זאת, כמעט כל שאר הנשים המוזכרות יצאו בשן ועין, "יכנאות", טפשות, יומרניות הן ברובן — והגדרות אלה עוד לא כוללות את הזונה המעמידה פני אל"מנה מאבילת ומדביקה את הלקוחות שלה במתלות מין...

היחס אינו הוגן — המספר זורק לנשים הללו סתם כך כינויים על הראש, מבלי שהוא נותן להן כל אפשרות להתגונן, הגנה עדנה היא, "יכנה"; טוב; אבל מדוע? אמנם; היא מעירת את מנה באמצע הלילה כדי שידקלם את חחרו הקלאסי על הפרה על ראש החר לפני אורח

בלתי-מחפסל — אבל האם זה מצדיק את כל העלבונות שהסופר כותב עליה, מבלי לתת לה אפשרות למעול בעצמה וכך לשכנענו ברוב טעמה?

רומאן ראשון — מעדות ואי-דיוקים

דן בן-אמוץ, שזה לו רומאן ראשון, הוציא מתחת ידיו ספר קריא, שוטף, בנוי כהלכה, שאינו לוקה ב"חסרונותיה של שיטת כתיבה מגושי מת, שהיא מנת חלקם של רומאנים ראשונים בדרך כלל, לעומת זאת, יש כמה וכמה שגיאות ואי דיוקים, והרי כמה דוגמאות, אורי (תוך דמי דומי קדחת) הווה בדרך ההמחה ב"האי הגאזים, השיטה שהוא מתארה היא שיטה שהיתה נהוגה פעם בכמה צא"א" הוא ערבוט מבטא גרמני וצרפתי, המובא למען יצירת אסוי ציאות עם שיר ילדים אנגלי, או פרשה אחרת: אורי וברברה משוח"חים על ה"אנציקלופדיה יודאיקה", מדובר על כך, שהאנציקלופדיה יוד"איקה נפסקה באמצע, באות, "יוד", עובדה הטעונה משמעות סמלית, ה"האור הסמלי אמנם נאה; אלא ש"הנכון הוא, שהאנציקלופדיה נפסקה באות, "ל", והמילה האחרונה בה היא LYRA, מלבד זאת יש מספר שגיאות בגרמנית, שגיאות שאפשר היה להמנע מהן על נקלה.

אמנם, בכל הנוגע לשגיאות טכ"ניות, יש להוסיף, כי דן בן-אמוץ נמצא בחברה טובה מאוד, למשל, אצל אדגר אלן פו ואצל עמוס עוז מופיעות שגיאות טכניות, ואפשר היה להאריך את הרשימה, ממילא מוכן שאין רצוני לומר בואת, כי השגיאות דרושות בהחלט למען ה"מה הרמה האמנותית.

זהו ספר מפתיע, המנסה לברר כמה מן הבעיות המטרידות ישראלים רבים, לא בכל הנקודות אפשר ל"הזדהות עם השקפותיו של דן בן-אמוץ, אך לא מעטות גם ההשקפות, שניתן לומר הרבה לזכותן, כמו פ"ר שת הישראלים הסבורים כי לשמוע מפי אירופים ישראלים ויהודים זה לגמרי לא אותו הדבר, וכי הישראלים עולים אלפי מונים על היהודים — והו שבה נפלא, והם אינם מבי"נים, הישראלים הללו, כי זו אינה אלא אחת מצורות האנטישמיות ה"מודרנית, ייתכן, אגב, שמלחמת ששת הימים רפאה את הישראלים הללו מן הגזענות האנטי-יהודית של"הם, מכל מקום, טוב עשה בן-אמוץ שהוליד "אספקט זה של הישראלי בחו"ל.

ב"יצוא" ספר המעורר בעיות ויכוח" חים — וזהו, כשלעצמה, תופעה חיובית.